

gütmekte olup, sağlıklı beslenme ve sağlıklı beslenme alışkanlığı kazandırmak gibi bir işlevleri dikkate alınmamaktadır. Bu durumun yasal düzenlemelerle denetim altına alınması büyük önem taşımaktadır.

1.2.2.6. Afet Durumlarında Beslenme

Afet günlük yaşamı alt üst eden, insanları çaresizliğe ve mutsuzluğa götüren bir durumdur. Ülkelerin afet öncesi durumlarda yapılması gerekli olan uygulamaları içeren bir plan ve politikasının olması gerekmektedir. Ülkemizde afet durumlarında müdahalede bulunacak eşgüdümünden sorumlu bir kurum veya kuruluş yoktur. Bu işlev, Kızılay ve bazı diğer gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Ülkemiz dönem dönem afetlerle yüzyüze gelmektedir. Afet öncesi, durumunda ve sonrasında beslenme eylem planı da bulunmamaktadır. Acil beslenme eylem planının oluşturulması ve eşgüdümünden sorumlu bir kurum veya kuruluşun belirlenmesi gerekmektedir. Afet durumlarında beslenmenin sağlanması için "Acil Durumlarda Ulusal Beslenme Programları"nın oluşturulması gerekmektedir (WHO, 2000b). Bu programların temel işlevi çocuk ve yetişkinlerde beslenme durumunun saptanması ve erken uyarının sağlanması; terapatik beslenme programlarının, vitamin ve mineral zenginleştirme ve suplemantasyonun sağlanmasıdır. Beslenme uzmanları, diğer sağlık çalışanları ve gıdanın dağıtımı, işlenmesi, hazırlanması vb. işlerden sorumlu idari personelin kurumsal ve bireysel kapasitesinin geliştirilmesi; beslenme aktiviteleri içerisine ilgili diğer aktivitelerin (bağışıklama, ishali hastalıkların kontrolü, anne ve çocuk sağlığı ve gıda güvenliği vb.) yer alması ve birlikte yürütülmesi; gıda güvencesi, gıda dağıtımının izlenmesi ve beslenme riskinin haritalandırılması, tanıtım ve kaynak oluşturmak için ulusal koordinasyon komitesinin aktivitelerine katılım önem taşımaktadır (WHO, 2000c).

1.2.2.7. Gıda ve Beslenme Rehberleri

Gıda ve beslenme rehberlerinin geliştirilmesinde ve kullanılmasında belirli amaçlar vardır. Beslenme şekli; günlük tüketilen çok sayıda önemli besin öğelerini içeren gıda ve içeceklerden oluşmakta, sağlık ve hastalık durumlarını etkilemektedir. Gıdalar ve beslenme alışkanlıkları kültürel, etnik, sosyal, bölgesel, mevsimsel ve ailesel farklılık göstermektedir. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi için beslenme eğitimi önem taşımaktadır. Gıda ve beslenme rehberleri pratik, anlaşılır olmaları nedeniyle etkin kullanılan araçlardır (WHO/FAO, 1996). Ülkemizde kurumlar arası farklı rehberler kullanılmaktadır. Ülke genelinde bir birliktelik yoktur. Gıda ve beslenme rehberleri Türk halkının yapısına uygun değildir. Değişik rehberler halkın eğitiminde karmaşa yaratmaktadır. Değişik ülkelerde gıda ve beslenme rehberlerinin hazırlanmasına yönelik uygulamalar yürütülmüştür. Bu ülkelerin deneyimlerinden yararlanılarak ve sektörler arası çalışmalarla, yapılması öngörülen "Beslenme, Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması" verileri doğrultusunda değişik yaş, cinsiyet, fizyolojik durum, fiziksel aktivite düzeyinde sağlık ve hastalık durumlarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak gıda ve beslenme rehberlerinin hazırlanması gerekmektedir.

1.2.2.8. Gıda ve Beslenme Kurulu

Türkiye'de tarım ve sağlık politikaları arasında eşgüdüm sağlanamamaktadır. Gıda, beslenme ve sağlığa yönelik sorunlar ve çözüm yolları konusunda çeşitli kurum ve kuruluşların (sağlık, tarım, eğitim, çalışma, planlama, akademik kuruluşlar, gıda sanayi, uluslararası kuruluşlar, tüketici dernekleri, meslek kuruluşları vb) eşgüdümü sağlanamamaktadır. Kurum ve kuruluşların yürüttüğü etkinliklerde gereksiz tekrarlar ve gecikmeler olmakta, bu durum ülke genelinde işgücü, insan gücü, zaman ve maddi kayıplara yol açmaktadır.

Toplumun beslenme ve sağlık durumunun düzeltilmesi ve geliştirilmesi amacıyla gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması hükümetlerin temel görevlerindedir. Bilindiği gibi sağlık ve beslenme sorunlarının oluşmadan önce önlenmesi, halk sağlığı yönünden büyük önem taşır. Bu nedenle politikaların oluşturulması, etkin olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi süreklilik gösteren ve güncelleştirilen ulusal gıda, beslenme ve sağlık politikaları ile olasıdır.

Gıda ve beslenme politikalarının oluşturulması, uygulamalarda sektörler arası ve aynı sektörde birimler arası iletişimi ve eşgüdümü sağlamak, ulusal beslenme ve sağlık araştırmalarını yönlendirmek, hükümetlere görüş sunmak ve öncelikleri, amaç ve hedefleri belirlemek ve en önemlisi de tüketiciye farklı disiplinler tarafından sunulacak bilgilerin geçerliliğini ve tutarlılığını sağlamak, uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinde hükümete görüş sunmak amacı ile bir Ulusal Gıda ve Beslenme Kurulu'na (veya komitesine) büyük gereksinim vardır. Tüm ilgili bakanlıklar, akademik kuruluşlar, sivil toplum örgütleri bu kurulda temsil edilmelidir. Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün yaptığı çalışmalar ve yayınlar ulusal eşgüdümü sağlayan mekanizmaların oluşturulduğu ülkelerde gıda ve beslenme politikalarının etkin olarak geliştirildiğini ve uygulanabildiğini göstermektedir (WHO, 2000a; 2000b). Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü Ulusal Gıda ve Beslenme Kurulu'nun oluşturulmasını önermektedir.(WHO, 1999).

1.3.TÜRKİYE'DE GÖREVLİ KAMU KURUMLARI

1.3.1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kuruluşu ve görevlerini belirleyen 441 sayılı kanun hükmündeki kararname gereği;

- i) Halkın gereği gibi beslenmesini sağlamak ve tüketim taleplerini karşılamak için ihtiyaç duyulan çalışmaları yapmak, ihracat imkanlarını geliştirmek üzere bitkisel üretim ve hayvancılıkta verimliliği artırıcı tedbirleri almak ve üretimi çeşitlendirmek
- ii) Bitkisel, hayvansal ve su üretim kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması, verimliliğinin artırılması, ürünlerinin çeşitlendirilmesi, kalitenin iyileştirilmesi ile ilgili uygulama projesi hazırlamak
- iii) Gıda, tarım ve hayvancılık konularında araştırma yapmak görevlerini yürütmektedir.

Aynı zamanda, tarımsal üretimi geliştirmek amacıyla kullanılan tüm girdiler ile gıda maddelerinin üretimi, işlenmesi, depolanması, dağıtımı ve değerlendirilmesi aşamalarında üretici, tüketici ve çevrenin korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak ve bu amaçla kontrol sistemini kurmak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görevleri arasında yer almaktadır. Bakanlık, Merkezde halen Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü ve ülke genelinde 81 İl Müdürlüğü ile 39 İl Kontrol Laboratuvarı ve bir Gıda Kontrol Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından gıda kontrol hizmetlerini yürütmektedir.

Gıda hizmetlerine sistematik bir yaklaşım getiren "560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair" KHK, 28 Haziran 1995 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 560 sayılı KHK'nin amacı; gıda maddelerinin teknik ve hijyenik bir şekilde üretim, işleme, muhafaza, depolama, pazarlama ve halkın gereği gibi beslenmesini sağlamak, üretici ve tüketici menfaatleriyle halk sağlığını korumak üzere gıda maddelerinin üretiminde kullanılan her türlü ham ve yardımcı maddeler, mamül ve yarı mamul gıda maddeleri ile yan ürünlerinin özelliklerinin tespit edilmesi, gıda maddeleri üreten işyerlerinin asgari teknik ve hijyenik şartlarının belirlenmesi denetiminin yapılması gıda maddeleri ile ilgili hizmetleri dair esas ve usulleri belirlemektir.

Buna göre; gıda maddelerinin üretim yerlerinde gıda kodeksine uygunluğunun denetimi ve gıda kontrolü ile üretim izni ve denetimi ve gıda maddelerinin ithalat ve ihracat aşamalarındaki denetimler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yetkisine bırakılmıştır. Ayrıca et kesim yerleri ve et entegre tesislerinin çalışma izin işlemleri ve denetimleri de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı görevleri arasında yer almaktadır.

560 sayılı KHK kapsamında öngörülen Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği ve Ürün Tebliği her iki Bakanlık tarafından müştereken hazırlanarak yayımlanmakta ve görev alanlarına bağlı olarak denetlenmektedir.

9 Haziran 1998 tarih ve 23367 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine dair Yönetmelik gereği Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görevleri bulunmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kuruluşu ve görevlerini belirleyen 441 sayılı KHK çerçevesinde gıdaların üretiminden tüketime kadar olan aşamalarda kalite ve güvenilirlik limitlerinin belirlenmesiyle kalıntı ve bulaşan maddelerin seviyelerinin tespit edilmesine yönelik olarak 1990 yılından itibaren ülkesel düzeyde "Gıdalarda katkı kalıntı ve bulaşanların izlenmesi projesi yürütülmektedir". Proje, aşağıda verilen 9 alt proje dahilinde çeşitli gıda maddelerinin kalite ve güvenilirlik kriterlerinin analizleri sonucunda belirlenmesiyle yıllar itibariyle yürütülmektedir:

- 1- Gıdalarda Zirai İlaç Kalıntı Düzeylerinin Tespiti
- 2- Gıdalarda Ağır Metal Kalıntı Düzeylerinin Tespiti
- 3- Gıdalarda Nitrat ve Nitrit Düzeylerinin Tespiti
- 4- Gıdalarda Patojen Mikroorganizmaların Tespiti
- 5- Gıda ve Yemlerde Mikotoksin Düzeylerinin Tespiti
- 6- Gıdalarda Kullanılan Boyar Madde Düzeylerinin Tespiti
- 7- Gıdalarda Kullanılan Koruyucu Madde Düzeylerinin Tespiti
- 8- Gıdalarda Veteriner İlaç ve Anabolizan Madde Kalıntı Düzeylerinin Tespiti
- 9- Gıdalarda Bitkisel Gelişmeyi Düzenleyicilerin Kalıntı Düzeylerinin Tespiti

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 560 sayılı KHK kapsamında yürütülen Gıda Kontrol Hizmetlerinin ve Gıda Kontrol Sistemiyle ilgili mevcut altyapının geliştirilmesi amacıyla "Gıda Denetim Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi"ni hazırlamış ve etkili uygulamayı sağlamak üzere Avrupa Birliğinin desteğine sunulmuştur. Ülkemizden sunulan birçok ülke arasından seçilerek AB tarafından desteklenmesi kabul edilen projenin finansman anlaşması da imzalanmıştır.

Proje, Bakanlık İl Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri tarafından yapılan analizler ile İl Müdürlükleri tarafından yapılan gıda maddeleri denetiminin AB normlarına uygun Alet, Ekipman ve Metodlarla daha hassas ve güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için mevcut alt yapının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için 3 esas projenin temelini oluşturmaktadır:

- i) İl Müdürlüklerine gıda denetim ve numune alma araçlarıyla İl Kontrol Laboratuvarlarına değişik analizler için gerekli olan laboratuvar cihazlarının alımı,
- ii) Bakanlık Merkez Teşkilatı ile 15 İl Müdürlüğü ve İl Kontrol Laboratuvarının birbirine network ile bağlanması,
- iii) Laboratuvar elemanları ile gıda kontrolörlerinin konularında eğitimlerinin yapılması.

Gıda üretimini ve kalitesini arttırmaya yönelik birçok projeye ek olarak tarla ürünleri üretimini arttırmak amacıyla 1982 yılında Nadas Alanlarının Daraltılması Araştırma ve Yayım Projesi başlatılmıştır. Proje Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve geçit bölgelerinde bulunan 33 ilde uygulamaya konulmuş ve 8 milyon ha civarında olan nadas alanları 1994 yılı itibari ile 5,2 milyon ha indirilmiştir. 1994 yılında biten proje 1995 yılında revize edilerek İç Anadolu Bölgesindeki yeni illere kaydırma yapılmıştır. Burada nadas alanlarının yemelik ve yemlik baklagil ekimi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Proje ile mercimek, korunga, fiğ ve nohutta büyük üretim artışları sağlanmıştır.

1982 yılında ayrıca İkinci Ürün Araştırma ve Yayım Projesi uygulamaya konulmuştur. Bu proje ile ekolojisi uygun olan ve sulanabilir tarım alanlarında aynı tarladan ikinci ürün alınması hedeflenmiştir. Proje ilk olarak 18 ilde uygulanmış, Ege, Akdeniz, ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yazlık olarak, mısır, soya, ayçiçeği, yer fıstığı, susam, çeltik, kuru fasulye ekimi önerilmiştir. Kışık olarak ise macar fiğ, taze patates, taze bakla üretimi önerilmiştir. Uygulama sonucunda özellikle soya ve hibrit mısır üretiminde artış sağlanmıştır. 1994 yılında proje revize edilerek 15 ilde daha uygulamaya konulmuştur. 1999 yılı rakamlarına göre, Türkiye çapında 140.000-145.000 ha arasındaki arazide ikinci ürün ekimi yapılmaktadır.

Ayrıca üretimi artırmak, verim ve kaliteyi yükseltmek amacıyla çeltik, soya, delinte edilmiş pamuk, patates, fasulye, bezelye, nohut, yem bitkileri, hibrit domates, hibrit hıyar tohumlukları ve meyve asma fidanlarına destekleme yapılmaktadır.

1.3.2. Sağlık Bakanlığı

181 Sayılı "Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK" Madde 9 (d) bendi "Yenilecek ve içilecek tüm gıda maddeleri ile toplum sağlığını ilgilendiren eşya ve levazımın sağlık yönünden kontrol ve denetimlerini yapmak ve gerekli hallerde izin vermek" şeklinde olup bu görevi yerine getirirken diğer Bakanlıklar ve yerel yönetimlerle koordinasyonun sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

4128 sayılı Kanun ile değişik 560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ile ülkemizde gıda mevzuatı yeniden düzenlenmiştir. KHK'nın 4üncü, 9uncu, 10uncu ve 11inci maddelerine dayanılarak hazırlanan ve 10 Temmuz 1996 tarih ve 22692 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Gıda Üretim ve Satış Yerleri Hakkında Yönetmelik ile gıda ve gıda katkı maddesi üreten işyerlerinin teknik ve hijyenik yönden denetimleri yapılmakta, çalışma izni verilmekte ve gıda işyeri siciline kayıtları yapılmaktadır. Ayrıca gıda satış ve toplu tüketim yerleri ile bu yerlerde satışa sunulan gıda maddelerinin denetimleri de Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde belediyeler ile işbirliği içinde bunun dışındaki yerlerde Sağlık Bakanlığınca yapılmaktadır. 4128 Sayılı Kanun ile Değişik 560 sayılı KHK'ya eklenen 18/A ve 18/B maddeleri, gıda ve gıda katkı maddeleri üreten işyerleri, gıda satış ve toplu tüketim yerleri ile bu yerlerde satışa sunulan gıda maddeleri ile ilgili ceza hükümlerini belirlemekte olup; 01.08.1999 tarih ve 23773 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Türk Ceza Kanunu ile Cezaların İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" gereği ceza miktarları her yıl yeniden belirlenerek uygulanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı denetim yetkisini, İllerde İl Sağlık Müdürlüğü Gıda ve Çevre Kontrol Şube Müdürlükleri, İlçelerde Sağlık Grup Başkanlıkları vasıtası ile kullanmaktadır.

560 sayılı KHK'nın 7nci maddesine dayanılarak hazırlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği, 16 Kasım 1997 tarih ve 23172 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türk Gıda Kodeksine bağlı olarak ürün bazında bu güne kadar 19 adet kodeks yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmalar Bakanlığımız, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Bağlı kuruluşların ortaklaşa faaliyeti sonucu gerçekleştirilmektedir.

Gerek beslenme yetersizliğinden ve gerekse yanlış beslenmeden kaynaklanan hastalıkların önlenmesi için Bakanlığın farklı birimlerince çeşitli programlar yürütülmektedir.

1.3.2.1. Yürütülen Programlar

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Toplum Beslenmesi Şubesince yürütülen ve halkın beslenmede bilinçlendirilmesini amaçlayan "TOPLUM BESLENMESİ EĞİTİM PROGRAMI" en geniş kapsamlı programlardan biridir. Bu program 1996 yılında başlatılmış olup halen devam etmektedir.

Bu program kapsamında kitle iletişim araçları kullanılarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan vatandaşlarımızın koruyucu sağlık hizmeti olan beslenme konusunda bilgilendirilmelerini amaçlayan "Genel Beslenme Bilgisi ve Gıda Hijyeni" ile "Risk Gruplarının Beslenmesi" ve "Özel Durumlarda Beslenme (şişmanlık, anemi, raşitizm, kabızlık, menopozda beslenme, yaşlılıkta beslenme)" konularında belgesel nitelikte 30'ar dakikalık 5 bölümlük filmlerin çekimleri yapılmış olup GAP TV' de yayınlanmıştır.

Bu konuda sağlıkla ilgili çeşitli radyo programlarına katılarak beslenme konusunda halka bilgi aktarımı yapılmaktadır.

Ayrıca, Üniversite ve diğer bazı kuruluşlarla birlikte bölgesel düzeyde beslenme araştırmaları yapılarak elde edilen sonuçlara göre eğitimler düzenlenmektedir.

*Türkiye Beslenme-Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması: Ülkemizin beslenme politikalarına yön vermek amacıyla gerekli veri desteğini sağlamak, bu alanda son 26 yıldır yaşanan bilimsel veri eksikliğine çözüm getirmek ve halkın beslenmede bilinçlendirilmesini amaçlayan Toplum Beslenmesi Eğitim Programına bilimsel destek vermeyi hedefleyen bir araştırmadır. Tüm ülke genelinin beslenme durumunu yansıtacak olan söz konusu araştırma çalışmalarına Kasım 1996 tarihinde başlanmış olup araştırmanın proje metni ile kesin olamayan bütçesi hazırlanmıştır. 1998 yılında gerçekleştirilmesi planlanmasına rağmen kaynak yetersizliği nedeniyle yapılamamıştır.

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünce yürütülen diğer bir program ise "Sağlıklı Beslenelim Kalbimizi Koruyalım Projesi"dir. Proje çalışmalarına 2000 yılı içinde başlanmış olup halen devam etmektedir.

Konuyla ilgili diğer programlar, Ana, Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğünce yürütülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilecektir:

- *Anne sütünün teşviki ve bebek dostu hastaneler programı,
- *Anne ve çocuk beslenmesi programı,
- *İyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi ve tuzun iyotlanması programı,
- *Ağız ve diş sağlığını iyileştirmede florür kullanımı programı,
- *Çocuk hastalıklarına bütüncül yaklaşım programı,
- *Erken çocukluk gelişiminin izlenmesi programı,
- *Adölesan sağlığı ve gelişimi programı

Ana, Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğünce mamalar ile ilgili çalışmaları da yürütmektedir. 2001 Haziran ayı itibariyle "Tıbbi Amaçlı Bebek Mamaları"nın ithal izinleri adı geçen genel müdürlükçe verilmektedir. Ayrıca, 'Anne sütünün teşviki ve bebek dostu hastaneler programı' dahilinde anne sütü muadillerinin gereksiz ve hatalı kullanımı sonucunda oluşacak sorunlar dikkate alınarak, anne sütü muadillerinin pazarlanma yöntemlerinin özel olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.

İl Sağlık Müdürlüklerinde çalışan; gıda ve gıda katkı maddelerinin üretildiği, satış ve toplu tüketiminin yapıldığı işyerlerinde teknik ve hijyenik denetim ile satış ve servise sunulan gıda maddelerinin denetim işlemlerinde görevlendirilmek üzere Yönetmelikte tanımlanan personelin eğitilmesi için gerek Bakanlık gerekse İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde hizmet içi eğitim programları düzenlenmektedir. Bu programı başarı ile bitiren kişilere gıda denetçi kimliği düzenlenmektedir. Bu amaçla Türkiye genelinde 3705 kişiye "Gıda Denetçisi Kimlik Kartı" düzenlenmiştir.

1.4. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ROLLERİ

1.4.1 BM Kuruluşları

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün kurucu üyelerinden birisi olarak, 1945 yılından bu yana örgütle ilişkilerini olumlu şekilde yürütmüştür.

BM'nin "Gıda ve Beslenme" konuları ile doğrudan ilgili ihtisas kuruluşları; Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) dır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da konu ile yakından ilgilenmekte ve gıda ve beslenmeyi kalkınmanın önemli bir unsuru olarak değerlendirmektedir. Bunlardan UNDP, FAO ve UNICEF'in Türkiye'de Temsilcilikleri, WHO'nun ise irtibat bürosu bulunmaktadır. Türkiye, FAO ve WHO'ya 1948'de UNICEF'e ise 1951 de üye olmuştur.

Türkiye'de temsilciliği, direktörlüğü veya irtibat bürosu bulunan 10 BM kuruluşu, 2000 yılında Hükümet ile birlikte "Müşterek Ülke Değerlendirme" çalışması yürütmüştür. Bu çalışmanın amacı; BM tarafından farklı zamanlarda düzenlenen dünya çapındaki zirve ve konferanslar gibi 18 değişik toplantıda alınan kararların uygulanmasında Türkiye'nin kaydettiği ilerlemenin analizini yapmaktır. Bu çalışma ile; önce Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirmede gösterdiği çabalar belirlenmiş, sonra bu çabalara BM kuruluşlarının yardımcı olabileceği ve destek sağlayabileceği anahtar kalkınma alanları ve ülkenin olanakları, ulusal hedeflerle uyumlu olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu ortak çalışma ile, BM toplantılarında alınan kararlar ve yükümlülüklerin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler de belirlenmiştir. Bunlar özetle; merkezîyetçilik; yerli ve güncel veri ve bilgi yönetim eksikliği, gönüllü kuruluşlar ve özel sektörün yeterince katılımının sağlanamaması ve kamu kurumları arasındaki eşgüdümün yetersizliğidir. Bu durum karşısında, BM'in hazırlayıp Türkiye'nin kullanımına sunacağı politika, strateji ve programlarda, kapasite geliştirme unsuruna önem ve öncelik vermesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu destek Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesine katkı sağlayacaktır.

Ortak çalışma ile; BM sisteminin mukayeseli avantajı bulunan, lokomotif görevi yapabileceği ve ulusal kurumlarla yakın bir işbirliğine girebileceği konular 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1. Yönetim ve katılımcı kalkınma
2. Sosyo-ekonomik ve bölgesel farklılıkların azaltılması
3. Cinsiyet eşitliği
4. BM kararları hakkında bilinçlenme ve bunların uygulanması için insan ve finans kaynaklarının harekete geçirilmesidir.

Bu konular BM kuruluşlarının görev alanına girdiği gibi, Türkiye'nin de kalkınmada öncelik verdiği konulardır. Bu dört tema, BM tarafından yine 2000 yılında tamamlanan "BM Kalkınma Desteği Çerçevesi" adlı çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu çalışma, Türkiye'de bulunan BM Sisteminin, ulusal ve uluslararası ortakları ile birlikte, bir bakış açısı geliştirebilmesi ve ortak girişimlerde bulunabilmesi için geniş bir çerçeve sağlayacaktır.

Özet olarak, bu iki çalışmanın sonucunda BM kararlarının uygulanması için ulusal kuruluşlarla ortaklaşa olarak çalışma alanları belirlenmiştir ve BM kuruluşlarının güç birliği ile sağlanacak kalkınma desteğinin çerçevesi çizilmiştir.

Gıda güvenliği konusu, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının kendi görev alanları çerçevesinde öncelik verdiği konuların başında gelmektedir. Bu çerçevede, 1997 yılında BM İdari Koordinasyon Komitesi bünyesinde, 1996 Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı'nın uygulanmasını izlemekle görevli bir "Gıda Güvenliği ve Kırsal Kalkınma İletişim Ağı" oluşturulmuştur. Küresel düzeyde ve tüm Birleşmiş Milletler kuruluşlarının katılımıyla oluşturulan sözkonusu İletişim Ağı'nın sekreteryaya görevi FAO ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından üstlenilmiştir. İletişim Ağı çalışmaları, diğer ülkelere benzer olarak, Türkiye'de de, Birleşmiş Milletler Daimi Koordinatörlük sistemi çerçevesinde ve FAO ülke ofisinin liderliğinde, ilgili hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının katkı ve katılımları ile yürütülmektedir.

1.4.1.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), uzun yıllardan beri gıda güvenliği ve tarımsal verimliliğin geliştirilmesine yönelik teknik işbirliği program ve projelerine katkıda bulunan önemli BM kuruluşlarından bir tanesidir.

Bu çerçevede, Türkiye'de 1998 yılında UNDP ve FAO işbirliği ile "Gıda Güvenliği Çalışma Grubu" oluşturulmuştur. Söz konusu çalışma grubunun yönlendirmesiyle, ulusal uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından "Ulusal Gıda Güvenliği Değerlendirme Raporu" hazırlanmıştır. Rapor çerçevesinde özellikle kurumsal, yasal ve uygulamaya ilişkin durum tespiti ve değerlendirmesi yapılmıştır. Adıgeçen rapor, Türkiye'nin yeterli tarım ve gıda potansiyeline sahip olduğu, ancak özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yetersiz gıda ve beslenme riskinin bulunduğunu gözler önüne sermiştir. 1999 yılında tamamlanan sözkonusu raporun bulguları UNDP/FAO çalışma grubunun faaliyetlerine önemli bir temel teşkil etmiştir.

Sözkonusu çalışmalar neticesinde, gıda güvencesi konusunun UNDP'nin temel çalışma alanına giren ve Türkiye için 5 yıllık çerçeve programı dahilinde yer verilmiş olan yoksulluk, işsizlik, sosyal ve ekonomik farklılıklar gibi kalkınma sorunlarına ilişkin programlar ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve bu anlamda iyi yönetim, yerelleşme, halkın bilinçlendirilmesi, kamu ve özel sektör ortaklıkları gibi konular ön plana çıkmıştır. Tüm bu çalışmaların merkezi ve yerel hükümet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve bilim çevrelerinin aktif katılımlarıyla bütünsel bir yaklaşımla yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. UNDP, söz konusu alanlarda, 2001-2005 yılları arasında da DPT ve Dışişleri Bakanlığı onayıyla başlatılmış ülke programı çerçevesinde, önemli teknik işbirliği program katkısını devam ettirecektir.

1.4.1.2. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1948 yılında üye olduğu Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), insanların beslenme ve yaşam düzeylerini yükseltmek, tarımsal üretimi arttırmak ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun kalkınmasını sağlamak amacıyla 1945 yılında kurulmuştur.

Kuruluşundan bu yana FAO, tarımsal kalkınmayı teşvik etmiş, geliştirilmiş beslenme ve gıda güvencesi konularını yakından izlemiş ve açlık ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için çalışmıştır. Amacı, bütün insanların sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmeleri için gerekli ve güvenli gıdaya, her zaman erişebilmelerini sağlamaktır.

Türkiye, FAO'nun öncelikleri arasında yer alan sürdürülebilir tarım ve doğal kaynakların korunarak gıda üretiminin artırılması ilkesini tümüyle desteklemektedir. Bundan maksat, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, çevreyi tahrip etmeden, teknik olarak uygulanabilir, ekonomik bakımdan karlı ve sosyal olarak kabul edilebilir kalkınma programlarını yaygınlaştırarak insanların ihtiyacını karşılamaktır.

Türkiye'deki ilgili kuruluşlar, gıda ve beslenmenin yanında; tarım, su ürünleri, ormancılık ve kırsal kalkınma konularında da FAO hizmetlerinden yararlanmaktadır. Geniş kapsamlı teknik yardım projelerinin yanısıra, FAO stratejik konularda politikalar hazırlanmasında hükümetlere yardımcı olur. Bu konuda yapılmış çalışmaların başlıcaları; Türkiye'nin, Avrupa Birliği Sözleşmesi ve Gümrük ve Ticaret Anlaşması'yla İlgili Tarımsal Politika Reformlarının Hazırlanması, Meyve-Sebze Sektörünün İncelenmesi, Hayvancılığı Geliştirme Stratejisinin Hazırlanması ve Ürün Borsalarının Planlanmasıdır.

Bir bilgi merkezi olarak hizmet veren FAO'nun, gıda, beslenme, tarım, orman ve balıkçılıkla ilgili olarak tüm ülkelerden toplayıp analiz ettiği bilgilerden, karar vericiler ile kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri, öğrenciler ve akademik kuruluşlarda çalışanlar yararlanmaktadır.

Ayrıca, FAO'nun danışmanlık hizmetlerinden de yararlanılmaktadır. Geniş bilgi ağı ve deneyimli teknik elemanları ile politika, planlama ve kalkınma için gerekli idari ve yasal yapılanma konularında önerilerde bulunur. Bu öneriler arasında, gıda güvencesinin artırılması ve yoksulluğun azaltılmasını içeren kalkınma için milli stratejiler de vardır.

Türkiye, FAO'nun çalışma konuları ile ilgili uluslararası standartları oluşturmasında ve uluslararası toplantı ve anlaşmaların çerçevesinin belirlenmesinde aktif rol oynar.

Ayrıntılı olarak belirtmek gerekirse FAO, beslenme planlaması ve değerlendirme, beslenme programları, haneîçi gıda güvencesi, beslenme eğitimi ve iletişim, gıda kalitesi ve standartları, gıda kontrolü ve tüketicinin korunması gibi konularda üye ülkelerle teknik yardım ve danışmanlık hizmeti vermektedir.

FAO'nun evsahipliğini yaptığı Dünya Gıda Zirvesi, 1996 yılında Roma'da yapılmıştır. Her ülke, kendi gıda güvencesi durumunu, amaçlarını, sorunlarını ve geleceğe yönelik eğilimlerini belirleyerek zirveye hazırlanmıştır. Türkiye'nin de aralarında yer

aldığı 186 ükeden katılımcılar, onayladıkları Dünya Gıda Güvencesi Roma Deklarasyonu ve Eylem Planı ile açlık çeken 840 milyon nüfusu 2015 yılına kadar yarıya indirmeyi hedeflemişlerdir. Ayrıca, gıda güvencesinin çok yönlü karakterini uyumlu ulusal eylem planları ile kuvvetlendirmek için etkin uluslararası çaba gerektiğinden emin olarak, aşağıdaki hususları taahüt etmişlerdir:

- yoksulluğun giderilmesi ve sürekli barışın sağlanması amacıyla, herkes için sürdürülebilir gıda güvencesine erişmeye yönelik en önemli şart olan kadın ve erkeğin tam ve eşit katılımını sağlayacak en iyi politik, sosyal ve ekonomik çevrenin oluşturulması sağlanacaktır;
- yoksulluğun ve eşitsizliğin giderilmesi ve herkesin, her zaman yeterli ve güvenli gıdaya, fiziksel ve ekonomik erişimine ve bu gıdanın etkili bir şekilde kullanılmasına yönelik politikalar uygulanacaktır;
- tarımın çok yönlü niteliği dikkate alınarak, yüksek ve düşük potansiyelli alanlarda; hane, ulusal, bölgesel ve global seviyede yeterli ve güvenilir gıda arzı için gerekli olan katılımcı ve sürdürülebilir gıda, tarım, balıkçılık, ormancılık ve kırsal kalkınma politika ve uygulamalarına ve zararlılarla, kıtlıkla ve çölleşme ile mücadeleye devam edilecektir;
- gıda, tarımsal ticaret ve genel ticaret politikalarının herkes için gıda güvencesi sağlanmasına katkıda bulunduğu dikkate alınarak, adil ve pazara dayalı bir dünya ticaret sisteminin kurulması için çalışılacaktır;
- doğal afetleri ve insandan kaynaklanan acil durumları önlemeye ve bunlara hazırlıklı olmaya ve geçici ve acil gıda ihtiyacını sağlamaya, rehabilitasyona, gelişmeye ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme kapasitesini teşvik etmeye gayret edilecektir;
- yüksek ve düşük potansiyelli alanlarda insan kaynaklarını, sürdürülebilir gıda, balıkçılık ve ormancılık sistemlerini ve kırsal kalkınmayı güçlendirecek şekilde, kamu ve özel yatırımlarının en uygun şekilde tahsis edilmesi ve kullanılması teşvik edilecektir;
- bu eylem planı uluslararası toplulukla işbirliği yapılarak her seviyede izlenecektir.

Bu tür toplantıların başarısı, alınan kararların uygulanması ile sınırlıdır. Özellikle sosyal ve politik içerikli kararların uygulamaya konulabilmesi için yasal düzenlemeler ve yaptırımlar gerekmektedir. Ayrıca, konu ile ilgili kuruluşların diğer kuruluşlarla işbirliği yapmasının ve alınan kararların uygulanmasının takibi konusunda yetkili kılınması ve sorumlu tutulması bu ve benzeri zirve kararlarının yürürlüğe konulması açısından yararlı olacaktır.

1.4.1.3. Dünya Sağlık Örgütü (WHO/DSÖ)

Tüm milletlerin mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaştırılması amacıyla, 7 Nisan 1948 tarihinde kurulan Dünya Sağlık Örgütü'ne Türkiye'nin üyeliği, 9 Nisan

1949 tarih ve 5062 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen kanunla gerçekleşmiştir.

Türkiye, WHO ile 19 Ekim 1950 tarihinde "Teknik Yardım Anlaşması", 6 Ağustos 1984 tarihinde "Temel Sağlık Hizmetleri Program Anlaşması" ve 1986-87 yılları ile her iki yılda bir tekrarlanan ve 2000-2001 Dönemini de kapsıyan "Orta Vadeli İşbirliği Program Anlaşmaları"ni imzalayarak ilişkilerini sürdürmüştür.

1948 yılından beri WHO ile Türkiye arasındaki işbirliği en üst düzeyde sürdürülmüş ve WHO'nun teknik ve danışmanlık hizmetlerinden ülke olarak yararlanılmıştır.WHO'nun bilimsel ve teknik çalışmalarının yanısıra, ortaya koyduğu kurallar da ülkemizde sağlıkla ilgili her alanda kullanılmakta ve referans olarak gösterilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Türkiye'de ulusal kuruluşlarla birlikte gerçekleştirdiği çalışmalarda temel amaç,insanların daha sağlıklı bir yaşama kavuşturulması, yalnız daha uzun bir yaşam değil, yaşamın kalitesinin de yükseltilmesidir. Kalitesi yükseltilecek yaşamda özür ve hastalıklar azalacaktır. Günümüzde belirginleşen ilerlemeler arasında en önemlisi,daha sağlıklı ve uzun bir yaşam ile gıda ve beslenmenin çok yakın ilgisidir.

WHO'nun ve FAO ile birlikte, Aralık 1992 tarihinde Roma'da gerçekleştirdiği Uluslararası Beslenme Konferansı'na Türkiye'nin bizzat katılarak imzaladığı "Dünya Beslenme Deklarasyonu"ndaki en önemli karar şudur: Kişisel refah, ulusal, sosyal ve ekonomik kalkınma için beslenme açısından yeterli ve güvenli gıdaya erişim gereklidir. Yine FAO'nun 1996 da Roma'da ev sahipliğini yaptığı Dünya Gıda Zirvesi'nde alınan en önemli karar; gıda güvencesinin çok yönlü karakterini uyumlu eylem planları ile güçlendirmek kararı olmuştur.

WHO'nun, Avrupa Bölgesi için hazırladığı 2000-2005 Dönemini kapsıyan Gıda ve Beslenme Politikaları ve Eylem Planı'na Dair Durum değerlendirmesinde yol ve yöntemler belirlenmiştir.

Türkiye'nin, WHO'nun ve FAO ile birlikte, Aralık 1992 tarihinde Roma'da gerçekleştirdiği Uluslararası Beslenme Konferansı'na bizzat katılarak imzaladığı "Dünya Beslenme Deklarasyonu"ndaki en önemli karar şudur: Kişisel refah, ulusal, sosyal ve ekonomik kalkınma için beslenme açısından yeterli ve güvenli gıdaya erişim gereklidir. Yine FAO'nun ev sahipliğini yaptığı Roma, 1996 Dünya Gıda Zirvesinde alınan en önemli karar; gıda güvencesinin çok yönlü karakterini uyumlu eylem planları ile güçlendirmek kararı olmuştur.

WHO Avrupa Bölgesi için hazırladığı 2000-2005 Dönemini kapsıyan Gıda ve Beslenme Politikaları ve Eylem Planı'na Dair Durum değerlendirmesinde yol ve yöntemler belirlenmiştir.

WHO tüm dünya'da olduğu gibi Avrupa Bölgesine bağlı ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 Ülkede, gıda ve beslenme konularında yoğun çaba sarfetmekte, düzenlediği uluslararası toplantılarla mevcut durumu, küresel gelişmeleri değerlendirilmekte ve 21. Yüzyılda yapılabilecek çalışmaları ortaya koymaktadır.

1.4.1.4. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)

UNICEF'in tüm dünyadaki başlıca sorumluluğu, çocuk haklarının korunması için tanıtım görevlerini yerine getirmek, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olmak ve çocukların sahip oldukları potansiyeli eksiksiz biçimde gerçekleştirebilmeleri için gerekli olanakları sağlamaktır. UNICEF'in Türkiye'deki resmi varlığı 1951 yılında başlamış, ilk etkinliği ise okullardaki çocuklara ücretsiz süt dağıtımı olmuştur. Etkinlikler zamanla yaygınlaşmış ve UNICEF T.C Hükümeti işbirliği, 1980'li yıllarda sağlık hizmetleri ile sınırlı iken, 1990'larda , Çocuk Hakları Sözleşmesi ilkeleri ışığında yeni bir içerik kazanmıştır. Bu evrede işbirliği, tek tek sektörlerin ötesinde, çocuk yaşatma, geliştirme,ve koruma alanlarındaki müdahaleleri kapsayan bütüncül bir yaklaşıma gerek duymuştur. Dolayısıyla, program stratejilerindeki ağırlık, zamanla, birtakım malzeme sağlanması, ulusal ve yöresel ölçeklerde kapasite, bilinç ve duyarlılık geliştirmeye yönelik teknik işbirliği ve destek çalışmalarına kaymıştır. Her beş yılda, ortak program çerçevesinde Çocuk ve Kadınlarla ilgili Durum Analizi yapıp, geçmiş dönemdeki çabalar değerlendirilerek yeni stratejiler ve onların ışığında projeler hazırlanmakta ve Ana Uygulama Planı adı altında yürütülmektedir. Ülkemizde 2001-2005 yılları için uygulanacak olan 4. Ana Uygulama planı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni (ÇHS) 20 Kasım 1989 tarihinde benimsemiştir. Bu olay, çocuk hakları açısından, insanlık tarihinin en anlamlı dönüm noktasını oluşturmaktadır. ÇHS, çocukların fiziksel, zihinsel ve toplumsal açılardan eksiksiz gelişmelerini ve görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip bireyler olduklarını belirtmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sözleşme'yi 1990 yılında imzalamış ve 1994 yılı Aralık ayında TBMM'de onaylayarak benimsemiştir. İlgili yasaları, politikaları ve uygulamaları, çocuklar üzerindeki etkileri açısından inceleyip değerlendirmek, TC Hükümetinin sorumluluğundadır. Bununla birlikte, ÇHS'nin yaşama geçirilmesini, ya da bu Sözleşme'de yer alan hakların, Türkiye'deki sayıları 26 milyona ulaşan 18 yaşından küçük çocukların yaşamlarında gerçek değişikliklere yol açmasını sağlamak, herkesin katılımını gerektiren karmaşık bir süreçtir.

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), Sözleşme'nin Türkiye'de yaşama geçirilmesini izleme ve taraf devlet olarak Uluslararası Çocuk Hakları Komitesi'ne sunulacak ilk raporun hazırlanmasında eşgüdüm sağlama görevlerini üstlenmiştir.

UNICEF ile Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997 yılında, ÇHS'ni yaygınlaştırmak, çocuk yaşatma, geliştirme ve koruma alanlarında bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla Çocuk Enformasyon Ağı projesini başlatmıştır.

UNICEF, T.C. Hükümeti, Üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte Çocuk Hakları Sözleşmesinin hayata geçirilmesi, çocuğun yaşatılması, gelişmesi, korunması ve katılımıyla ilgili gerekli desteği vermeye devam edecektir.

1.4.1.4.1. T.C. Hükümeti-UNICEF 2001-2005 Ana Uygulama Planı

Bu plan Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanmasına destek olmak üzere, üç program ve dokuz projeden oluşmaktadır. Bu projelerden beslenme ile ilgili olan proje, ulusal düzeyde Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde yürütülecek olan **Ana Çocuk Sağlığı ve Beslenmesi Projesi** olup amaç, hedef, strateji ve aktiviteleri kısaca aşağıda gösterilmiştir.

Amaçlar:

- ◆ Ailelerin ve toplumun, çocukların yaşama, büyüme, psiko-sosyal ve bilişsel gelişimlerinin daha iyi olması konusunda bilgi ve becerilerinin güçlendirilmesi,
- ◆ Beslenmenin yeterli ve dengeli olarak düzeltilmesi,
- ◆ Var olan beslenme sorunlarının en aza indirilmesi,
- ◆ Besin güvencesi ve güvenliğinin sağlanması,
- ◆ Emzirmenin evde sürdürülmesi için aile ve toplumuna destek sağlanması,
- ◆ Çocuğun yaşatılması, büyütülmesi, psiko-sosyal gelişimlerinin desteklenmesi için sağlık personelinin Erken Çocukluk Döneminde Bakım konusunda eğitilmeleri,
- ◆ Çocuklar ve kadınlar için geliştirilmiş bakım tekniklerine yönelik destekleyici bir politika ortamını teşvik etmek.

Hedefler:

- ◆ Bebek ölüm hızını binde 20'ye düşürmek,
- ◆ Çocuk ölüm hızını %50 azaltmak,
- ◆ Mikronütriyen eksikliklerini % 50 azaltmak, (demir gibi)
- ◆ Demir yetersizliği anemisi sorununun 1/3 oranında azaltmak, 5 yaş altı çocuklarda beslenme yetersizliklerini 1/3 oranında azaltmak,
- ◆ İlk 6 ay sadece emzirilen çocuk oranını % 80'e çıkartmak,
- ◆ Doğum yapılan hastahanelerin %100' ünü Bebek Dostu Hastahaneler Yapmak (özel ve kamu sektöründe yer alan)
- ◆ Birinci basamakta görevli personelin % 100'üne emzirmenin desteklenmesi ve sürdürülmesi için uygulamaya yönelik eğitim vermek ve 1. Basamak sağlık kuruluşlarını bebek dostu kuruluş haline getirmek,
- ◆ İlk 3 ay ek gıda başlanan çocuk oranını % 10' un altına indirmek,
- ◆ 6. Aydan sonra bebeklerin % 100'üne uygun ek gıda başlanıyor olmasını sağlamak,
- ◆ Uygun ek gıda almakta olan 6 ay üzerindeki çocukların % 90'ının iki yaşına dek emziriliyor olmasını sağlamak,
- ◆ Çocuk sağlığıyla ilgili yapılan her türlü toplantı, kongre gibi etkinliklerin % 100'ünde mama firmalarının desteğinin olmamasını sağlamak,
- ◆ Çocuk sağlığı hizmetlerinin verildiği sağlık kuruluşlarında yapılan mama reklamlarını ve numune dağıtımını tamamen yasaklamak,
- ◆ Anne sütü muadillerinin pazarlanmasıyla ilgili yasaya aykırı hareket eden firmalar hakkında yaptırım uygulanmasını sağlamak,
- ◆ 2005 yılına kadar iyot yetersizlikleri Hastalıklarını okul çocuklarında tamamen ortadan kaldırmak, erişkinlerde ise 1/3 oranında azaltmak,
- ◆ Beslenme sorunlarını 2005 yılına kadar azaltmak veya tamamen önlemek,

- ◆ İyotlu tuzun üretiminden tüketimine kadar iyot içeriğinin korunmasını sağlamak,
- ◆ 2005 yılına kadar protein-enerji malnutrisyonunu % 50 azaltmak.

◆ **Stratejiler:**

- ◆ Anne sütünün teşviki, korunması ve desteklenmesi,
- ◆ İyot yetersizliği hastalıklarının eliminasyonunun desteklenmesi
- ◆ Ulusal beslenme politikasının geliştirilmesi

◆ **Aktiviteler:**

- ◆ IMCI (Çocukluk Hastalıklarına Entegre Yaklaşım) programının Uygulanması
- ◆ Anne çocuk beslenmesi çalışmaları
- ◆ İyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi ile ilgili çalışmalar
- ❖ Emzirmenin desteklenmesi ve Bebek Dostu Sağlık Kuruluşlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar.

1.4.2. Dünya Bankası (DB)

Türkiye'de temsilciliği bulunan Dünya Bankası, doğrudan veya dolaylı olarak gıda üretimi ile ilgili projelere kredi sağlamıştır. Bunlar, Dünya Bankasının, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ile birlikte kredi sağladıkları Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal kalkınma Projeleri ile 1. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesidir. Dünya Bankasının tek başına bitkisel ve hayvansal üretimi, sulamayı ve tarımsal araştırmaları geliştirmek amacıyla kredi sağladığı projeler ise: beş adet "Hayvancılığı Geliştirme Projesi", "Yaş Meyve ve Sebze Üretimini Geliştirme Projesi", "İğdır-Aksu-Ereğli-Erciş Sulama Projesi", "2. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi", "Türkiye'de Tarımsal Araştırmaların Geliştirilmesi Projesi" ve "Drenaj ve Tarla İçi Sulamalarını Geliştirme" projeleridir.

1.4.3. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)

Merkezi Roma'da bulunan Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)'ın Türkiye'de temsilciliği bulunmamaktadır. Dünya Bankası gibi IFAD'da kırsal kalkınma projelerine kredi vermektedir. Dünya Bankasından farkı yalnız yoksul yöreleri ve yoksul halk kesimlerini hedef alması ve bu nedenle de kredi şartlarının daha uygun olmasıdır. IFAD, Türkiye'de Erzurum, Muş-Bingöl, Yozgat, Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projelerine 1980 yılından itibaren kredi desteği sağlamıştır. Ayrıca, Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca Sivas-Erzincan-Tunceli Kırsal Kalkınma Projesi de IFAD'a teklif edilmiştir. Bu projelerde kırsal kesimde yaşayan insanların hayat standartlarını yükseltmek, dolayısı ile onların gıda güvencesini sağlamak için gerekli bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, sulama, içme suyu, yol gibi kırsal altyapının tesisi, ormanların korunması, geliştirilmesi, su ürünleri, arıcılık, hayvancılık, ipek böcekçiliği gibi gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi ve teşviki, ayrıca üretim, işleme ve pazarlama örgütlerinin kurulması faaliyetleri yer almaktadır.

1.4.4. Avrupa Birliği (EU) – Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği

Türkiye'nin AB'ye aday ülke statüsünü dikkate alarak, 2000-2006 yılları arasında MEDA fonlarının ikinci kısmı, ülke politikalarında ulusal düzeyde önemli etkiler yaratabilecek çok yönlü programların desteklenmesinde kullanılmaktadır. Bu fonlar, AB ve Türk yetkililerinin her yıl yapmakta oldukları değerlendirmeler ve belirlenen öncelikler doğrultusunda yönlendirilmektedir. Fakat ulusal kuruluşlar tarafından yapılan proje teklifleri; DPT, Hazine Müsteşarlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından değerlendirildikten sonra AB'ye iletilmektedir.

Ayrıca, AB'nin Türkiye'de değişik sektörleri desteklediği büyük ölçekli sanayi projeleri, içme ve atık su projeleri gibi alt yapı projeleri; sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürüttüğü küçük ölçekli projeleri ve kamu kuruluşları ile birlikte yürüttüğü temel eğitim projesi, gıda kontrol hizmetlerinin güçlendirilmesi projesi gibi değişik konularda projeleri bulunmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan üç yıl süreli "Türkiye'de Gıda Kontrol Hizmetlerinin Güçlendirilmesi" Projesi, 2001 yılında başlayacaktır. Bu projenin maliyeti olan 10,123,000 Euro, Avrupa Komisyonunca hibe edilmiştir. Projenin hedefi, Türkiye'nin gıda kontrol hizmetlerinin AB standartlarına uyumunu sağlamaktır. Bu amaçla, gıda kontrolörleri ile laboratuvar elemanlarının eğitimi, laboratuvarların modern alet ve ekipmanla donatılması ve aralarında bilgi ağı kurmaları öngörülmüştür. Ayrıca, Türkiye Tüketiciyi Koruma Derneği (TÜKODER)'de 410.000 Euro'luk bir hibe ile EC tarafından desteklenmektedir.

1.4.5. Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ)

Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ), uzun yıllardan beri Türkiye'de gıda üretimini artırmaya yönelik projelere ilgi duymuştur. Bunlar arasında tarımsal mekanizasyon, sığırlarda soykütüğü ve hayvan sağlığı projelerini saymak mümkündür. Türkiye'de GTZ Temsilciliği 1997 yılında açılmış ve bu dört yıllık sürede Türkiye ekonomisinin rekabet gücünü artırmaya ve geri kalmış bölgelerin kalkınmasına yönelik projelere ağırlık vermiştir. GTZ Teknik İşbirliğinin genel hedefi; doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı, daha açık ifade ile, toprak verimliliği ve bitki çeşitliliğinin korunması, içme suyu temini ve ormanların sürdürülebilir yönetimi gibi gıda üretimini ilgilendiren konular da bulunmaktadır.

1.4.6. Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA)

Türkiye'de 1995 yılından beri temsilciliği bulunan JICA'nın işbirliği yaptığı öncelikli alanlar; çevre ve kentsel altyapının iyileştirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi, bölgesel kalkınma dengesizliklerinin giderilmesi ve Güney-güney İşbirliğinin desteklenmesidir. JICA Türkiye'de teknik işbirliği programı çerçevesinde, 1973 yılından beri proje yürütmektedir. Bunlardan bazıları; Deprem Önleme Araştırma Merkezi, Liman Hidrolik Araştırma Merkezi ve Madenlerde Güvenlik Teknolojilerinin Geliştirilmesidir. Gıda konusunda ise; Trabzon Su Ürünleri Araştırma Enstitüsünde, "Karadeniz'de Yassı Balık Türlerini Geliştirme" Projesi, 1997 yılından beri yürütülmekte olup, Karadeniz sahillerinde yassı balık türleri popülasyonunun arttırılmasına yönelik yumurta ve yavru üretimini geliştirme

çalışmaları 2002 yılına kadar devam edecektir. Ayrıca, Çukurova Tarım İşletmesinde, Japonya'dan getirilen, aralarında bazı sebze ve meyve türlerinin de bulunduğu bitkilerin adaptasyonu, pazar analizleri ve yetiştirme tekniklerinin incelenmesi projesi de yürütülmüştür.

Aynı işbirliği programı çerçevesinde DOKAP (Doğu Karadeniz Kalkınma Projesi) çalışmaları başlamış olup, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden birisi olan bu bölgede Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun ve Trabzon illerini kapsayan 39.203 km² alanda kısa ve uzun vadede kalkınmayı sağlayacak bir plan ortaya konulmuştur.

2. ULUSAL GIDA VE BESLENME STRATEJİSİ HEDEFLERİ

Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisini belirlemek üzere, 16-17 Haziran 2001 tarihinde UNICEF'in katkıları ve konu ile ilgili uzmanların katılımıyla DPT tarafından Ankara'da düzenlenen Hedefe Yönelik Proje Planlama toplantısı ile elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır. Ele alınan konular, gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme alt gruplarında incelenmiş ve bir ana hedef ve buna bağlı hedef ve alt hedefler belirlenmiştir.

Bu kapsamda, Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisinin ana hedefi: Küreselleşen dünya ile uyumlu, yaşam kalitesi artırılmış, sağlıklı ve gelişmiş bir toplumdur.

2.1. Hedefler

Alt çalışma grupları itibariyle;

Gıda güvencesi: Tüm insanların temel hakkı olan aktif ve sağlıklı yaşama her zaman ulaşmak için uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, güvenilir ve besleyici gıdalara erişimi sağlamak.

Gıda Güvenliği: Kamu sağlığını gıda tüketimi ile oluşan risklerden korumak.

Beslenme: Küreselleşme sürecinde beklenen yaşam kalitesine ulaşmak için tüm toplumda beslenme bilincini artırarak sağlıklı beslenmeyi yaşam biçimine dönüştürmek.

Bu hedeflere ulaşılmasında izlenmesi uygun görülen alt hedef ve uygulamalarla ilgili detaylar Şekil-4, 5 ve 6'da verilmektedir..

2.2. Gıda Güvencesi, Gıda Güvenliği ve Beslenme İle İlgili Ülke Potansiyeli ve Sorunlar

Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisini belirlemek üzere, 16-17 Haziran 2001 tarihinde UNICEF'in katkılarıyla DPT tarafından konu ile ilgili uzmanların katılımıyla Ankara'da düzenlenen Hedefe Yönelik Proje Planlama toplantısı ile bu raporda ele alınan üç konu; gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme, ile ilgili olarak ülkemizin potansiyelleri ve yaşanan sorunlar alt başlıklar halinde aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır.

Tablo 11: Potansiyeller

1. Bilinçli tüketim yapan toplum grupları olması	9. Yeterli kurulu işleme kapasitesi
2. Medyanın gücü	10. Yetişmiş insan gücü
3. Tarım yapabilen toplum	11. Eğitimli-geç işgücü
4. Geleneksel beslenme alışkanlığı	12. Fiyatların diğer ülkelere göre uygun olması
5. Tarımsal birikim (gelenek)	13. Beslenme alışkanlıkları
6. Doğal kaynak zenginliği	14. Tarım alanlarının elverişliliği
7. Bilimsel potansiyel	15. Ürün zenginliği ve çeşitlilik
8. Gıda arzının yeterliliği	16. Bazı doğal ve geleneksel gıda kaynaklarının beslenme değerlerinin yüksek oluşu

Ülkemizin potansiyellerine karşılık belli konularda yaşanan sorunlar nedeniyle gerek uygulamalarda gerek politika ve önceliklerin belirlenmesinde aksaklıklarla karşılaşmaktadır. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubunun ortaya koyduğu sorunlar konu başlıkları ve önem sıralamaları itibariyle tablolaştırılmıştır.

Tablo 12: Sorunlar

Eşgüdüm	Eğitim ve Bilinç	Toplum Beslenme Sorunları	Veri Tabanı
Kamu ve özel sektör arasında iletişim eksikliği	Beslenme gıdanın önemi konusunda bilinç eksikliği	Malnütrisyon	İstatistiklerin yetersiz ve hatalı olması
Politikaların yetersizliği	Eğitim düzeyi düşüklüğü	Gıda kaynaklı hastalıklar	Kullanılan ölçütlerin Standardizasyonu eksik
Politik müdahaleler	Bilinçsiz Tüketici	Malnütrisyon oranının yüksekliği *	Network olmayışı
Koordinasyon Eksikliği	Eğitim yetersizliği	Öğrenme bozuklukları	Bilgi erişim sistemi yetersizliği
Sektörler arası işbirliği olmayışı	Genel eğitim düzeyi düşüklüğü		Ulusal gıda, beslenme ve sağlık araştırmasının yapılamaması
Farklı sektörlerle ortak politikalar geliştirilememesi	Beslenme bilgisi yetersizliği		(son 17 senede beslenme 27 senede sağlık araştırması yok)
Bürokrasi (işlem kargaşası)	Sağlıklı beslenme için oluşturulmuş rehberlerin güncel olmaması		
Gıda ve beslenme politikalarının yanlış belirlenmesinden kaynaklanan sorunlar	Sertifikalendirme ve belgelendirme sisteminin olmayışı		

Tablo 12: Sorunlar (devam)

Yasal Düzenlemeler	Gıda Güvenliği	GYÜ'lere Küreselleşmenin	Gıda Güvencesi
Denetim yetersizliği (ve kontrol)	Risk analizi yapılamaması	getirdiği sorunlar	Yanlış yatırım kararları ve kaynak tahsisi
Mevcut Yetkilerin Kullanılamaması	Gıda güvenliğinin sağlanamamış olması	Rekabet edememe	Milli biyogüvenlik politikalarının bulunmayışı
Eğitimli personel istihdamın yetersizliği	Kayıtdışılık	Dış pazarlara giriş zorluğu	Hayvansal protein alımının yetersizliği
Gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması	Gıda kaynaklı hastalıklar		Hayvansal protein kaynaklarının üretiminde yetersizlik
Cezai İşlem yetersizliği	Hayvan ve Bitki sağlığı		Destekleme sistemine politik müdahale
Yasaların güncelleştirilmesi ihtiyacı	Merkezi kuruluşun eksikliği		Kalite ve Verimliliği artırıcı destekleme sisteminin olmayışı
Akredite olmuş laboratuvarların bulunmayışı	Hileli üretilen gıdalar (yasal boşluklardan yararlanılarak fazla kar amacıyla üretilen gıdalar)		Sürdürülebilir gıda üretiminin sağlanamaması
Yasal boşluklar (AB uyumu)	Yem yetersizliği ve güvenliği sorunları		Nüfus artış hızının yüksek olması
Denetim elemanlarının nitelik ve niceliği			Gıdada KDV yüksekliği
Can güvenliklerinin yeterince sağlanamamış olması			Dengesiz Gelir Dağılımı
Denetim ve kontrol yapan personelin ücret yetersizliği			Ekonomik yetersizlik
Akreditasyon Kurumu yokluğu-yetersizliği (ürün bazında)			Tarım politikalarının belirlenmesinde beslenme sorunlarının dikkate alınmaması
Meslek standartlarının belirlenmemiş olması			Bugüne kadar toplumun dengeli ve yeterli beslenmesinin öncelikli bir devlet politikası olarak görülmemesi
Bazı meslek yasaları yok			
Politik müdahaleler			

Sorunlardan en önemli görülenleri konu başlıkları olmaksızın sıralandığında şu sonuçlar çıkmıştır.

Sorun	Aldığı Oy
Beslenme bilgisi yetersizliği	8
Koordinasyon Eksikliği	7
Eşgüdümde politik müdahaleler	6
Merkezi kuruluşun eksikliği	5
Ulusal besin, beslenme ve sağlık araştırmasının yapılamaması (son 17 senede beslenme 27 senede sağlık araştırması yok)	5
Destekleme sistemine politik müdahale	5
Dengesiz gelir dağılımı	4
Cezai İşlem yetersizliği	4
Gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması	4
Bilgi erişim sistemi yetersizliği	4

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere beslenme bilgisi yetersizliği dışında ilk dörtteki sorunların idari olduğu anlaşılmaktadır. Yine destekleme sistemine politik müdahaleler ile gıda güvenliğinin çok başlı uygulanması gibi sorunlar idari sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Gıda güvencesi, gıda güvenliği ve beslenme konularındaki sorunların çözümü konusunda politika belirleyiciler, politika değişikliklerinden ya da sorunlardan etkilenenler, politika uygulayıcıları, politika oluşumuna görüş veren ve katkıda bulunanlar ile mevcut risk grupları Çalışma Grubu tarafından değerlendirilerek önem ve güç sırasına konmuştur. Ayrıca, güç ve önem sıralamalarının çarpımıyla bir ortalama bulunmuş böylece iki grup içerisinde ön plana çıkarılması gerekenler saptanmıştır. Grubun saptamaları Tablo 13'de verilmiştir. Tüm sıralamalar, kullanılan oyların sayım ve tasnifinin ardından ortaya konulmuştur.

Önem sıralamasında yetkili kuruluşların politikalara katkıları açısından önemleri ile birey ya da toplumun uygulanan ya da uygulanması beklenen politikalardan etkilenme durumları bakımından önem sıralamasında yer almaları sözkonusudur. Güç sıralamasında ise daha ziyade politika oluşturma, uygulama ve etkileme bakımından güçlü konumda bulunanlar sergilenmektedir. Ortalamalarla ise önem ve gücü bünyesinde toplayan yetkili kuruluş ya da bireylerin sıralaması yapılmıştır.

Tablo 13: Konu Başlıkları İtibariyle Önem ve Güç Sıralamaları

Politika Belirleyici	Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
1 Parlamento	24	3	7
2 Hükümet	8	1	1
3 DPT	28	23	25
4 Sağlık Bak. (SB)	11	14	10
5 Tarım Köyişleri B (TKB)	23	15	12
6 HM	36	12	19
7 Üniversiteler	27	37	36
8 MEB	37	31	37
9 Maliye Bak.	41	8	18
10 Merkez Bankası	38	10	17
11 Çevre Bak.	50	40	48
<u>Risk grupları</u>			
12 0-5 yaş çocuklar	1	49	32
13 Gebe-Emzikli Kadın	4	41	26
14 Ergenler	12	30	24
15 Kronik Hastalar	18	46	42
16 Yaşlılar	25	50	43
17 Doğurganlık Çağında Kadınlar	13	33	27
18 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)	16	42	34
19 FIVIMS Grupları	17	45	38
<u>Etkilenenler</u>			
20 Toplumun tümü	2	9	4
21 Bilinçli Tüketici	26	19	16
22 Bilinçsiz tük.	14	38	30
23 Sanayi	7	4	3
24 Ticaret Sektörü	19	7	9
<u>Politika Uygulayıcılar</u>			
25 Sanayi Tic. Bak. (STB)	29	21	22
26 Maliye Bak.	42	11	23
27 Hizmet Sektörü	30	32	35
28 Sanayiciler	21	16	13
29 Tarım Üreticileri	10	20	11
30 Çevre Bak.	45	44	46
31 Belediyeler (denetim açısından)	20	22	15
32 SB	3	6	5
33 TKB	6	5	6
34 İçişleri bak.	39	34	39
35 Gümrük müst	44	28	41
36 MEB	32	26	31
37 DTM	33	17	21
38 Enerji ve Tabii KB	49	47	50
39 Köy Hiz. GM (KHGM)	46	35	44

Tablo 13: Önem ve Güç Sıralamaları (devam)

Politika Destekleyici	Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
40 MEB	40	36	40
41 Medya	9	2	2
42 STÖ	15	27	20
43 Meslek Odaları	34	29	33
44 Diyanet İşleri	35	24	28
45 Adalet Bak.	43	39	45
46 Üniversiteler	5	13	8
47 Uluslararası Kuruluşlar	22	18	14
48 DİE	31	25	29
49 Orman Bak.	47	52	49
50 Kültür Bak.	51	51	52
51 Turizm Bak.	52	48	51
52 TSE	48	43	47

Bu verileri sıralamaya tabi tutacak olursak; önem sıralamasında ilk beş içerisinde birinci sırada 0-5 yaş çocuklar, ikinci sırada tüm toplum bireyleri, üçüncü uygulayıcı olarak Sağlık Bakanlığı, daha sonra ise gebe-emzikli kadınlar ile politika destekleyicisi olarak üniversiteler sıralanmaktadır. Politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında en önemli kesimler gelecekte sağlıklı birer birey olmaları istenen 0-5 yaş çocuklardır. Bunu tüm toplum bireylerinin izlemesi şaşırtıcı olmamaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın daha ziyade beslenme ve belli açılardan gıda güvenliği konularında görev aldığı düşünülürse bu konuların daha öne çıktığı söylenebilecektir. Üniversiteler de özellikle araştırmalarla politika oluşumu ve uygulamaların desteklenmesi açısından önemlidir.

Güç sıralamasında ise, hükümet, medya, parlamento, sanayi ve uygulayıcı kuruluş olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ilk beşte yer almıştır. Bunların hepsi özellikle politika oluşumu ve uygulamalarla toplumun yönlendirilmesi açısından en önemli kurumlar olarak görülmektedir.

Genel ortalamalara bakılırsa, hükümet, medya, sanayi, tüm toplum ile uygulayıcı olarak Sağlık ve Tarım ve Köyişleri Bakanlıkları ele alınan üç konuda da en yetkili ve konu hakkında birşeyler yapmaları beklenen kurumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bunlardan tüm toplum olarak belirtilen kesimden gerek talepleri gerekse müdahaleleri ile politikaların oluşturulması ve uygulanmasında etkin görev beklenmektedir.

Tablo 14: Önem ve Güç Öncelikleri İtibariyle Sıralamalar

Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
1 0-5 yaş çocuklar	1 Hükümet	1 Hükümet
2 Toplumun tümü	2 Medya	2 Medya
3 SB (uygulayıcı)	3 Parlamento	3 Sanayi (etkilenen)
4 Gebe-Emzikli Kadın	4 Sanayi (etkilenen)	4 Toplumun tümü
5 Üniversiteler	5 TKB (uygulayıcı)	5 SB (uygulayıcı)
6 TKB (uygulayıcı)	6 SB (uygulayıcı)	6 TKB (uygulayıcı)
7 Sanayi (etkilenen)	7 Ticaret Sektörü	7 Parlamento
8 Hükümet	8 Maliye Bak.	8 Üniversiteler
9 Medya	9 Toplumun tümü	9 Ticaret Sektörü
10 Tarım Üreticileri	10 Merkez Bankası	10 SB (belirleyici)
11 SB (politika belirleyici)	11 Maliye Bak.	11 Tarım Üreticileri
12 Ergenler	12 HM	12 TKB (belirleyici)
13 Doğurganlık Çağında Kadınlar	13 Üniversiteler	13 Sanayiciler (uygulayıcı)
14 Bilinçsiz tük.	14 SB (belirleyici)	14 Uluslararası Kuruluşlar
15 STÖ	15 TKB (belirleyici)	15 Belediyeler (denetim açısından)
16 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)	16 Sanayiciler (uygulayıcı)	16 Bilinçli Tüketici
17 FIVIMS Grupları	17 DTM	17 Merkez Bankası
18 Kronik Hastalar	18 Uluslararası Kuruluşlar	18 Maliye Bak.
19 Ticaret Sektörü	19 Bilinçli Tüketici	19 HM
20 Belediyeler (denetim açısından)	20 Tarım Üreticileri	20 STÖ
21 Sanayiciler (uygulayıcı)	21 STB	21 DTM
22 Uluslararası Kuruluşlar	22 Belediyeler (denetim açısından)	22 STB
23 TKB (pol. Belirleyici)	23 DPT	23 Maliye Bak.
24 Parlamento	24 Diyanet İşleri	24 Ergenler
25 Yaşlılar	25 DİE	25 DPT
26 Bilinçli Tüketici	26 MEB (uygulayıcı)	26 Gebe-Emzikli Kadın
27 Üniversiteler	27 STÖ	27 Doğurganlık Çağında Kadınlar
28 DPT	28 Gümrük müst	28 Diyanet İşleri
29 STB	29 Meslek Odaları	29 DİE
30 Hizmet Sektörü	30 Ergenler	30 Bilinçsiz tük.
31 DİE	31 MEB (belirleyici)	31 MEB (uygulayıcı)
32 MEB (uygulayıcı)	32 Hizmet Sektörü	32 0-5 yaş çocuklar
33 DTM	33 Doğurganlık Çağında Kadınlar	33 Meslek Odaları
34 Meslek Odaları	34 İşçileri bak.	34 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)

35 Diyanet İşleri	35 KHGM	35 Hizmet Sektörü
36 HM	36 MEB (destekleyici)	36 Üniversiteler
37 MEB (belirleyici)	37 Üniversiteler	37 MEB (belirleyici)
38 Merkez Bankası	38 Bilinçsiz tük.	38 FIVIMS Grupları
39 İçişleri bak.	39 Adalet Bak.	39 İçişleri bak.
40 MEB (destekleyici)	40 Çevre Bak.	40 MEB (destekleyici)
41 Maliye Bak. (Belirleyici)	41 Gebe-Emzikli Kadın	41 Gümrük müst
42 Maliye Bak. (Uygulayıcı)	42 Aileler (Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar)	42 Kronik Hastalar
43 Adalet Bak.	43 TSE	43 Yaşlılar
44 Gümrük müst	44 Çevre Bak.	44 KHGM

Önem Sırası	Güç Sırası	Ortalama sırası
45 Çevre Bak.	45 FIVIMS Grupları	45 Adalet Bak.
46 KHGM	46 Kronik Hastalar	46 Çevre Bak.
47 Orman Bak.	47 Enerji ve Tabii KB	47 TSE
48 TSE	48 Turizm Bak.	48 Çevre Bak.
49 Enerji ve Tabii KB	49 0-5 yaş çocuklar	49 Orman Bak.
50 Çevre Bak.	50 Yaşlılar	50 Enerji ve Tabii KB
51 Kültür Bak.	51 Kültür Bak.	51 Turizm Bak.
52 Turizm Bak.	52 Orman Bak.	52 Kültür Bak.

3. ULUSAL GIDA VE BESLENME POLİTİKALARI

3.1. Kısa Vadeli Önlemler

- Ulusal Gıda ve Beslenme Politikalarının uygulanması ile ilgili "Eylem Planı" DPT koordinatörlüğünde hazırlanacaktır.

3.1.1. Gıda Güvencesi İle İlgili Önlemler

- Tarımsal destekleme politikaları belirlenirken kalite ve verimliliğin artırılması ve çevreye duyarlı, sürdürülebilirliği gözetilen tarımsal üretim teknikleri ön planda tutulacaktır.
- Hassas gruplar (FIVIMS) arasında yer alan topraksız köylüler, az topraklı çiftçiler, arazisiz küçük çapta hayvancılık yapanlar, orman köylüleri, çiftçilik yapan hane halkında kadınların hane içi dengeli beslenmeleri ve çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması için sebzeçilik, kümes hayvancılığı vb konularda pratik bilgilerle donatılmaları ve gıda hijyeni konusunda eğitilmeleri sağlanacaktır.
- Ülke içinde hayvansal protein üretiminde verimliliği ve üretimi artırıcı kapsamlı projelerin hazırlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

3.1.2. Gıda Güvenliği İle İlgili Önlemler

- Gıda işletmelerinde sorumlu yönetici olabilme koşulları, sorumlu yöneticinin istihdam, çalışma güvencesi, görev, yetki ve sorumlulukları gibi konularda gerekli yasal düzenlemelerin de ivedilikle yapılacaktır.
- 560 sayılı KHK yasalaşırken orta ve uzun vadede kurulması öngörülen katılımcı, bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kuruluncaya kadar görev yapmak üzere gıda danışma gruplarının kurulması ile ilgili geçici madde eklenecektir.
- Gıda üretimi, hazırlanması, satışı ile ilgili konularda çalışacak kişilerin belli bir eğitimden geçmesi, gıda denetimini yapacak elemanların gıda konusunda eğitilmiş olması ve bu konuda yasal düzenlemenin Bakanlıklarca oluşturulması sağlanacaktır.

3.1.3. Beslenme İle İlgili Kısa Vadeli Önlemler

- Ülkemizin gıda ve beslenme politikalarına yön vermek amacıyla gerekli veri desteğini sağlamak, bu alanda son 26 yıldır yaşanan bilimsel veri eksikliğine çözüm getirmek gıda ve beslenme plan ve politikalarının oluşturulmasına uygun zemin hazırlamak amacıyla hazırlanan "Ulusal Gıda ve Beslenme Araştırması Projesi" acilen başlatılacaktır.
- Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün yaptığı çalışmalar ve önerileri ile ülkemizin ihtiyaçları dikkate alınarak gıda ve beslenme politikalarının oluşturulması, uygulamalarda sektörler arası ve aynı sektörde birimler arası iletişimi sağlamak, öncelikleri belirlemek ve hükümete görüş sunmak amacı ile ilgili kuruluşların temsil edileceği bir "Ulusal Gıda ve Beslenme Koordinasyon Kurulu" oluşturulacaktır.
- "Toplu Beslenme ve Yemek Fabrikaları" yönetmeliği hazırlanacaktır.
- Okul içme sütü programlarının uygulanabilmesi için, ilgili tüm sektörleri kapsayan bir proje hazırlanacak ve bu amaç için gerekli parasal kaynak sağlanacaktır.
- Geleneksel Türk mutfağının özelliklerinin korunması, pişirme sırasında besin öğeleri kaybının önlenmesi, beslenme değeri yüksek menülerin uygulanması amaçlarıyla çağdaş aşçılık eğitimi verilmesi ve mevcut aşçılık okullarını sayılarının artırılması sağlanacaktır.
- Örgün ve yaygın eğitim programları içerisinde güncel temel beslenme ve sağlık bilgileri verilebilmesi için eğitim programlarında gerekli düzenlemeler yapılacak, bu amaçla eğitimcilerin eğitimi sağlanacaktır.
- Yürütülen beslenme eğitimi uygulamaları izlenecek ve belirli aralıklarla değerlendirilerek geliştirilecektir.
- Tüketiciyi, sağlıklı beslenme alışkanlığını geliştirecek şekilde bilgilendirmek ve kamuoyu yaratmak amacıyla özel gün ve kampanyalar düzenlenecektir. Bu amaçla kitle iletişim araçlarından yararlanılacaktır.

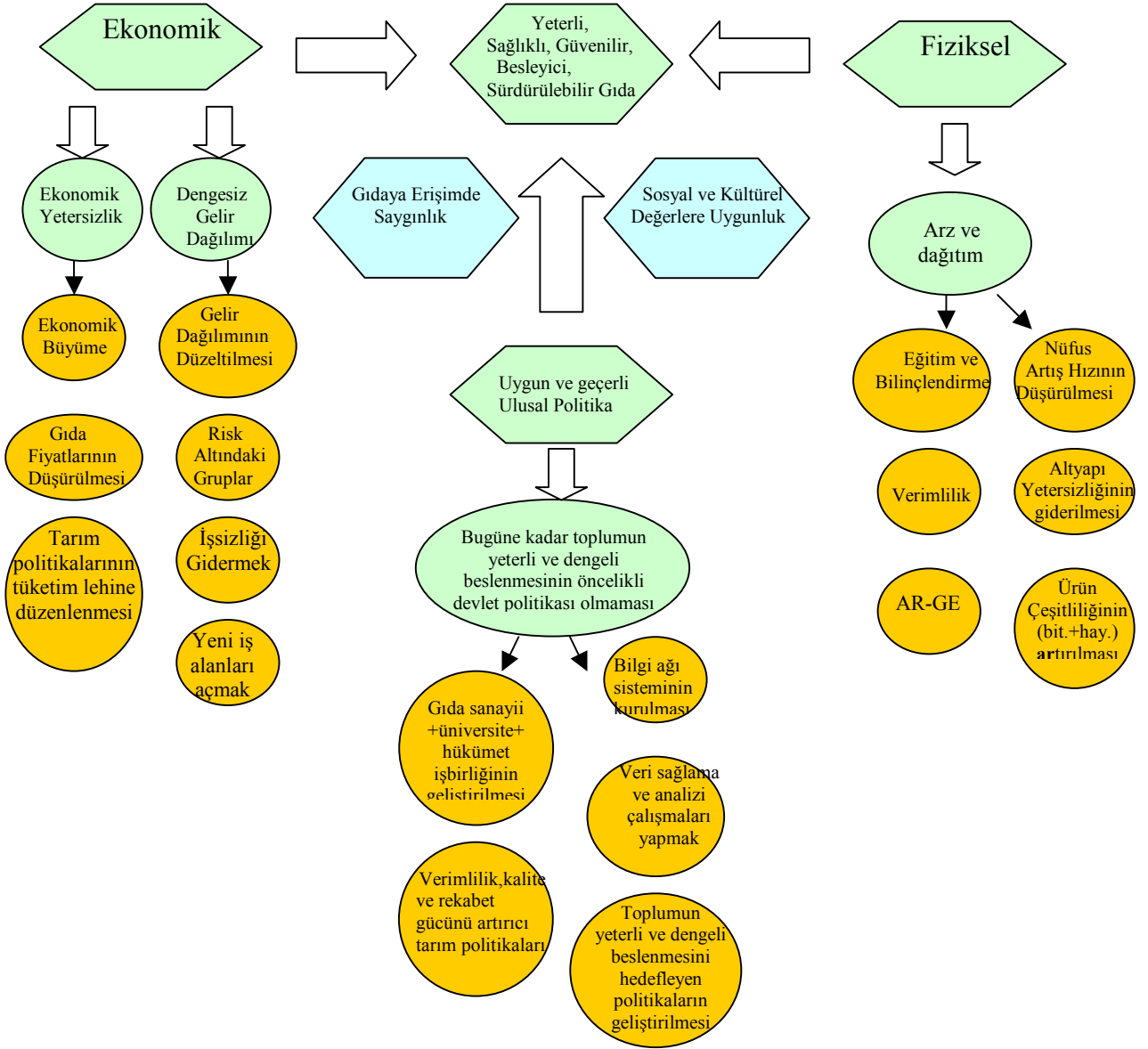
- İyotlu tuz üretimden tüketime kadar izlenecektir.
- Hassas grupların bulunduğu kentsel gecekondu bölgelerin bulunduğu okullardan başlamak üzere öğrencilerin ailenin gelir düzeyine bağlı olarak katkıda buldukları veya bulunmadıkları öğle yemeği uygulama imkanları konusunda bir ön çalışma yapılacaktır.
- Afet durumu ve sonrası için bir "Acil Durumlarda Ulusal Beslenme Eylem Planı" oluşturulacaktır.
- Değişik yaş, cinsiyet, fizyolojik durum, fiziksel aktivite düzeyinde sağlık ve hastalık durumlarında yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak **gıda ve beslenme rehberleri** hazırlanacaktır.
- Belediyelerce yapılan fakirlere gıda yardımı uygulamalarının ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak kamu tarafından düzenlenecek bir sistem dahilinde yerine getirilmesi ve mevcut sosyal yardım ile ilgili finansman kaynaklarının yönlendirilmesi amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Gıda zenginleştirilmesi uygulamaları kısa sürede başlatılacaktır.

3.2. Orta Ve Uzun Vadeli Önlemler

- Tarım politikası öncelikleri arasında dengeli ve yeterli beslenmeyi sağlayacak üretim artışı hedefleri yer alacaktır.
- Tarladan sofraya etkin gıda güvenliği sisteminin gerçekleştirilmesi için risk analizi, ilgili kuruluşlar arası koordinasyon ve AB uyumu faaliyetlerinden sorumlu bir bağımsız ve bilimsel nitelikli Ulusal Gıda Otoritesi kurulacaktır.
- Ulusal Beslenme, Sağlık ve Gıda Tüketimi Araştırması her 5 ya da 10 yılda bir tekrarlanacaktır.

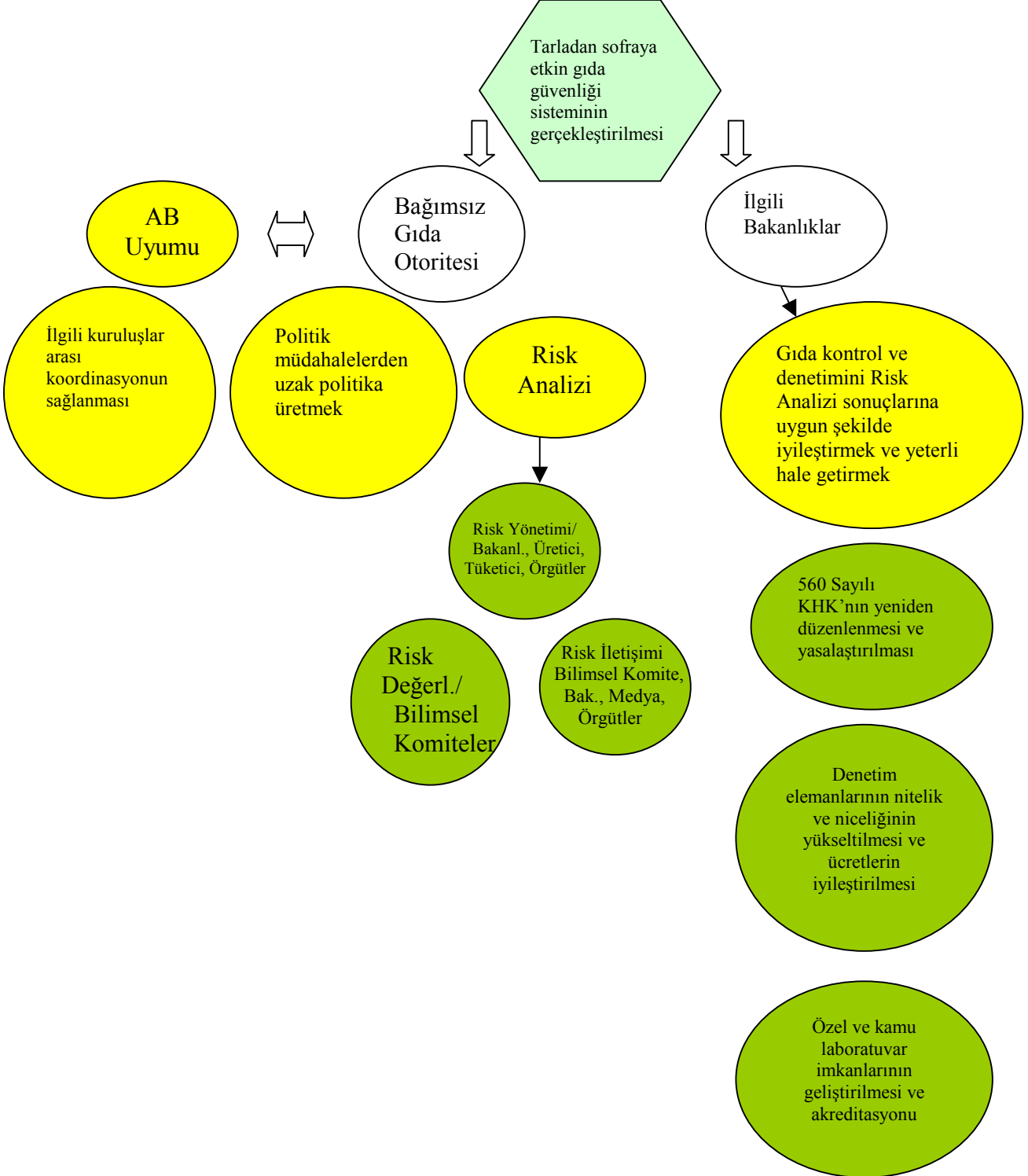
Şekil-4 : GIDA GÜVENCESİ

Tüm insanlar aktif ve sağlıklı yaşama her zaman ulaşmak için uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, güvenilir ve besleyici gıdalara erişim temel hakkına sahiptir.

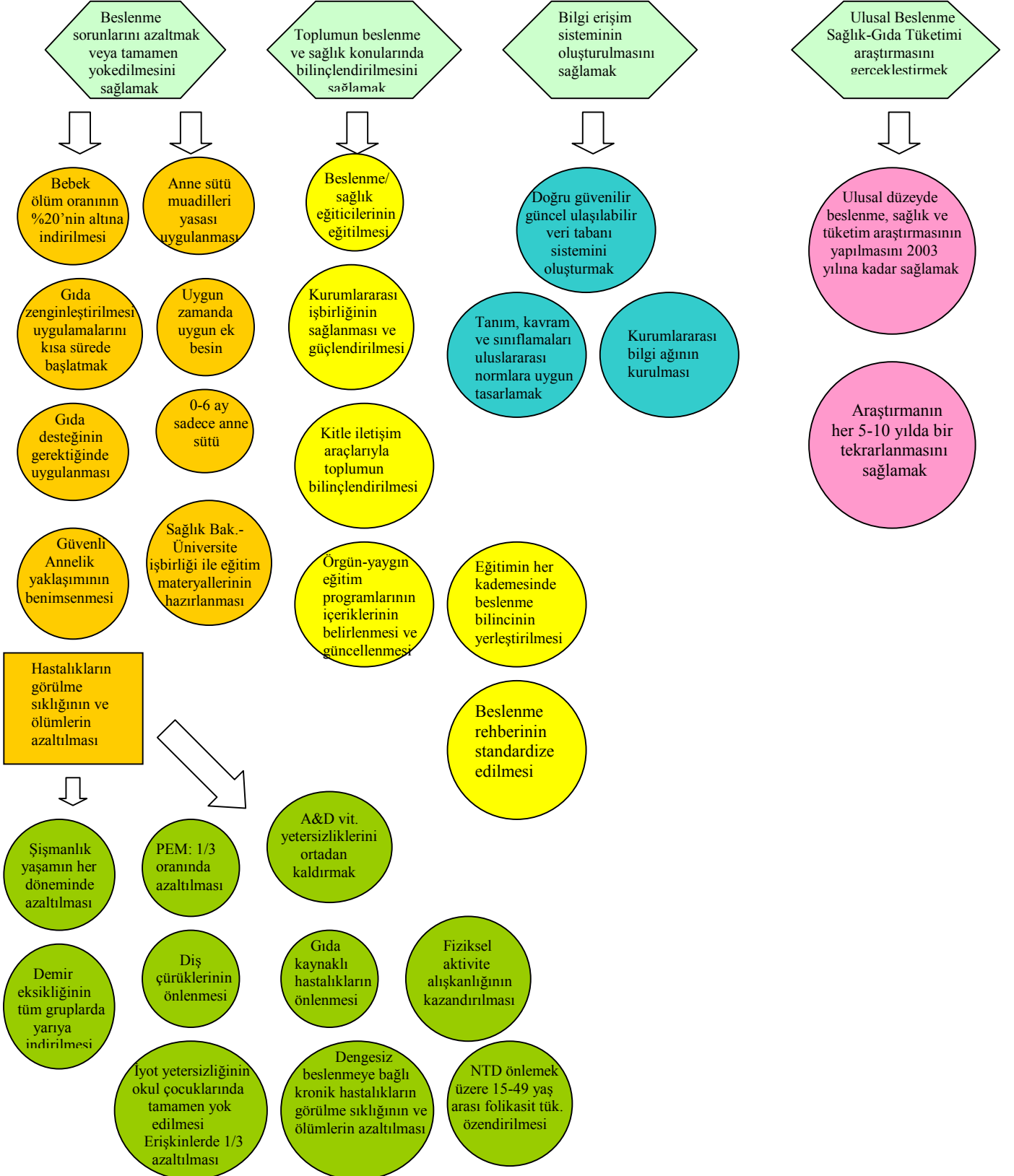
Şekil-5 : GIDA GÜVENLİĞİ

Kamu Sağlığını Gıda Tüketimi ile Oluşan Risklerden Korumak

Şekil-6: BESLENME

Küreselleşme sürecinde beklenen yaşam kalitesine ulaşmak için tüm toplumda beslenme bilincini artırarak, sağlıklı beslenmeyi yaşam biçimine dönüştürmek

KAYNAKLAR

1. Açkurt F, Wetherilt H, Löker M, Hacıbekiroğlu M. "Biochemical Assessment Of Nutritional Status In Pre- And Post-Natal Turkish Women And Outcome Of Pregnancy". Eur. J. Clin. Nutr. 1995; 49:613-622.
2. Arslan P. "Türk Toplumunun Sağlık Durumu, Diyet ve Fiziksel Aktivite Örüntüsü. Seminar on Food Safety and Nutrition Policy: Developments in Safety Assessment and Nutrition Science". Working Document. 22-23 November 1999. Ankara, 1999.
3. Baysal A. ve ark. "Besinlerin Bileşimi", Türkiye Diyetisyenler Derneği Yayını I. Yeniçağ Basım Yayın Sanayi, Ankara, 1991.
4. Beyhan, Y. "Çalışma Hayatında Beslenme Hizmetlerinin Yönetimi". Türk İş Yayınları, Ankara; 3.basım, No:189, 1999.
5. Beyhan, Y., Sağlam, F., Tayfur, M. "Ankara'da Toplu Beslenme Sistemlerinin Gelişimi". Ankara İli Beslenme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü Sempozyumu Bildirileri ve Katalog, VEKAM Yayını, No:1, Ankara, 1999.
6. Bilir N, Güçiz Doğan B, Yıldız AN. "Smoking Behaviour and Attitudes". (Ankara-Turkey) Hacettepe Public Health Foundation, International Development Research Centre. Project No:94-0200/02882, Ankara, 1997.
7. Çetin E, Aydın A. "İstanbul'da Yaşayan Çocuk Ve Adölesanlarda Anemi Prevalansı Ve Anemilerin Morfolojik Dağılımı: Çocukların Yaş, Cinsiyet Ve Beslenme Durumu İle Anne-Babaların Ekonomik Ve Öğrenim Durumunun Anemi Prevalansı Üzerine Etkileri". Türk Pediatri Arşivi 1999;34:29-38.
8. DİE. "İşgücü Piyasası Analizleri". Ankara, DİE 1999a.
9. DİE. "Tarımsal Yapı ve Üretim 1979-98". Ankara DİE, 1999b.
10. DPT. "Sekicinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Beslenme Çalışma Grubu Raporu", Ankara, 2000a.
11. DPT. "VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)". Ankara DPT,2000b.
12. DPT. "VIII.Plan Öncesi İktisadi Sektörlerdeki Gelişmeler". Ankara DPT,2000c.
13. FAO web sitesi www.fao.org. "Report of the World Food Summit". Rome 1997.
14. FAO. "FAO Nutrition Country Profiles-Turkey". FAO'nun H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü öğretim üyesi Prof.Dr. Gülden Pekcan ile işbirliği sonucu hazırlanan rapor, 2000.
15. FAO/WHO. "World Declaration and Plan of Action for Nutrition.1992". International Conference on Nutrition, Rome. (ICN/92/2).
16. FAO. Nutrition Education for the Public. FAO Food and Nutrition Paper 62, Rome, 1997.
17. FAO. Nutrition Education for the Public. FAO Food and Nutrition Paper 59, Rome, 1995.
18. FAO. Technical Consultation on Food Fortification:Technology and Quality Control. Rome, Italy, 20-23 November 1995.
19. FAO/ILSI. Preventing Micronutrient Malnutrition: A Guide to Food-based Approaches. A Manual for Policy Makers and Programme Planners, 1997.
20. FAO/WHO. Codex Alimentarius, Volume 4, 1994.
21. Gibney MJ. "Nutrition, Physical Activity and Health Status in Europe: An Overview". Public Health Nutrition. 1999; 2(3a):329-333.
22. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Macro International Inc., Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı –Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. "Türkiye Sağlık ve Nüfus Araştırması, TSNA-1998" Ankara, 1999.

23. HÜBDB/ SB (H.Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü/ Sağlık Bakanlığı). "6-12 Yaş Grubu Çocuklarda İyot Yetersizliği Hastalıkları, Görülme Sıklığı ve İyotlu Tuz Kullanım Durumu. Proje Raporu" 1995.
24. İnanıcı F, Gökçe-Kutsal Y, Öncel S, Eryavuz M, Peker Ö, Ök Ş. "A Multicenter, Case-control Study of Risk Factors for Low Bone Mass Among the Residents of Urban Area in Turkey". 1999.
25. Kasnakoğlu H. "Food Security Issues in Turkey". Yıldırım, Schmitz, Furtan'ın World Agricultural Trade kitabı içinde makale, 1998.
26. Köksal O. "1974-Türkiye'de Beslenme". Ankara, Unicef, Aydın Matbaası, 1977.
27. Lai B. "Stratejik gelişim aracı olarak beslenme programı". Tetra Pak Asya, Kasım 2000.
28. Mahley RW, Bersot TP. "Low Levels of High- Density Lipoproteins in the Turkish Population: A Risk Factor for Coronary Hearth Disease". Türk Kardiyol Dern Arş 1999:27:37-43.
29. Mahley RW, Palaoğlu KE, Atak Z et al. "Turkish Hearth Study: Lipids, Lipoproteins, and Apolipoproteins". Journal of Lipid Research. 1995:36:839-859.
30. Merdol TK. Okul Öncesi Dönem Eğitimi veren Kişi ve Kurumlar İçin: Beslenme Eğitimi Rehberi. Özgür Yayınları, İstanbul, 1999a.
31. Merdol TK. Beslenme eğitimi. Diyet El Kitabı (Baysal A ve ark.). Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 1999b.
32. Merdol, T.K, Beyhan, Y, Çiğirim, N ve ark.. "Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Çalışan Personel için Sanitasyon/ Hijyen Eğitimi Rehberi". Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, 2000c.
33. Onat A, Avcı GŞ, Soydan İ, Koylan N, Sansoy V, Tokgözoğlu L. "Türk Erişkinlerinde Kalp Sağlığının Dünü ve Bugünü- TEKHARF Çalışmasının Sağladığı Üç Boyutlu Harita". Bristol-Myers Squibb. Karakter Color Matbaası. 1996b:1-129.
34. Onat A, Dursunoğlu D, Kahraman G, Ökçün B, Dönmez K, Keleş İ, Sansoy V. "Türk Erişkinlerinde Ölüm ve Koroner Olaylar: TEKHARF Çalışması Kohortunun 5-Yıllık Takibi". Türk Kardiyol Dern Arş. 1996a:24:8-15.
35. Onat A, Şurdum-Avcı G, Şenocak M, Örnek E, Gözükara Y. "Plasma Lipids and Their Interrelationship in Turkish Adults". Journal of Epidemiology and Community Health. 1992:46:470-476.
36. Öcal G, Bevki A, Abal G, Turhanoğlu I, Usta N. "Süt Çocukluğu Döneminde Güncelliğini Koruyan D Vitamini Yetersizliğine Bağlı Raşitizm Sorunu". Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 1983:26:39-44.
37. PAHO/WHO (Pan American Health Organization, World Health Organization). Interagency Meeting: Iron Fortification in the Americas. PAHO/HPP/HPN/98.03. Washington, DC.
38. Pekcan G, Budak N, Yüksel B, Toçoğlu N. "Country Follow-up Report". Consultation on International Conference on Nutrition Follow-up in the European Region and Organization for Economic Cooperation and Development Countries.Turkey, 1996.
39. Pekcan G, Karaağaoğlu N. "State of Nutrition in Turkey". Nutrition and Health. 2000:14:41-52.
40. Pekcan G, Rakıcioğlu N. "Türkiye'de vitamin ve mineral (mikronütrient) yetersizliği. Seminar on Food Safety and Nutrition Policy: Developments in Safety Assessment and Nutrition Science". Working Document. 22-23 November 1999b. Ankara,123-124.
41. Pekcan G. "Beslenme Sorunlarının Önlenmesi: Besin, Beslenme Plan ve Politikalarının Önemi. Ankara İli Beslenme Alışkanlıkları ve Mutfak Kültürü". Sempozyum Bildirileri ve Katalog. Ankara,VEKAM; 1999a: 129-134.

42. Pekcan G. "İlkokul Çocuklarında Demir Yetersizliği Anemisi, Enfeksiyon ve Okul Başarısı Arasındaki Etkileşimler Üzerinde Bir Araştırma". Beslenme ve Diyet Dergisi 1984: 13: 51-66.
43. Pekcan G. "Türkiye'de Beslenme Durumu". 5. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri. Ankara, 5-7 Kasım 1998: 51-53.
44. Pekcan G. "Türkiye'de Beslenme Sorunları ve Boyutları, Besin ve Beslenme Politikalarının Önemi". Türkiye'de Beslenme Yetersizliği Sorunları, Besin ve Beslenme Politikaları (Soydal F, Haznedaroğlu D, Çelik Ş, Ekşi A). III.Uluslararası Beslenme ve Diyetetik Kongresi. 12-15 Nisan 2000. Beslenme ve Diyet Dergisi, 2001a:30:1:45-57.
45. Pekcan G. "Vitamin ve Mineral Yetersizliklerinin Önlenmesinde Besin Desteği". I Ulusal Ana-Çocuk Sağlığı Kongresi. 29-31 Mart 2001, Kongre Kitabı. Ankara, 225, 2001b.
46. Position of The American Dietetic Association (ADA). "Enrichment and Fortification of Food and Dietary Supplements. J Am Diet Assoc 94:661, 1994.
47. Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Web Sitesi www.rshm.saglik.gov.tr
48. Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı, Gıda Güvenliği ve Beslenme Araştırma Müdürlüğü'nün Yıllık İstatistikleri.
49. Sağlık Bakanlığı 2000. "Ulusal Sağlık Politikası Geliştirme Çalışması". Sağlıklı Çevre ve Yaşam Biçimleri Grubu raporu. Ankara.
50. Sağlık Bakanlığı(Türkiye), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc. "Türkiye Sağlık ve Nüfus Sağlık Araştırması TSNA-1993". Ankara, Türkiye, 1994.
51. Saydam G, Oktay İ, Möller I. "Türkiye'de Ağız Diş Sağlığı Durum Analizi". TÜR-AGIZ-SAG-001(DSÖ), Seçil Ofset, İstanbul, 1990.
52. T.C. Resmi Gazete, 15 Ağustos 2000- Sayı:24141; Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ, Tebliğ No: 2000/29.
53. T.C. Resmi Gazete, 31 Ağustos 1999- Sayı:23802; Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ, Tebliğ No: 99/8.
54. T.C. Resmi Gazete, 9 Temmuz 1998- Sayı:23397; Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliği, Tebliğ No: 98/11.
55. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çalışma Yıllığı, 1996-1999. Prestij Matbaacılık, Ankara, 2001b.
56. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. "Vaka ve ölüm sayıları rutin bildirim sistemi". Ankara, 2001a.
57. TC Resmi Gazete, 9 Temmuz 1998- Sayı: 23397, Türk Gıda Kodeksi Yemeklik Tuz Tebliği, Tebliğ No: 98/11.
58. TKB-1 (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı). "Türkiye Tarımsal Kalkınma Stratejisi". Ankara, 2000.
59. TKB-2. "Sürdürülebilir Gıda Güvencesi". Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü TKB Ankara, 2000.
60. Tönük B, Gültürk H, Güneşli U, Arıkan R, Kayim H, Bozkurt Ö. "1984-Gıda Tüketimi ve Beslenme". Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı/ Unicef, Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü. Ankara, 1987.
61. Tunçbilek E, Boduroğlu K, Alikashişoğlu M. "Neural Tube Defects in Turkey: Prevalence, Distribution and Risk Factors". The Turkish Journal Pediatrics. 1999: 41:299-305.
62. Türkiye Diyetisyenler Derneği. "Hızlı Hazır Yemek Sistemi(Fast Food)". Hizmetiçi Eğitim Semineri, 17-18 Kasım 1993, Ankara.

63. Ungan, S., Ünsalan R., Kaynak K. 1998. "Türkiye'de Gıda Tüketim Harcama ve Kompozisyon Verileri Analizi". Araştırma Sempozyumu 1998 Bildirisi, Ankara.
64. Urgancıoğlu I, Hatemi H. "Türkiye'de Endemik Guatr". Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nükleer Tıp ABD Yayın No.14, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1989.
65. Wetherilt H, Açıktur F, Brubacher G, Okan G, Aktas, Turdu S. "Blood vitamin and mineral levels in 7-17 years old Turkish children". Internat. J. Vit. Nutr. Res. 1992:62: 21-29.
66. WHO. "Nutrition Experiences in Northern Europe.Report on a WHO Consultation". Copenhagen, 18-22 January 1988. (EUR/ICP/NUT 134)
67. WHO. Urban Food and Nutrition Action Plan (Draft). Elements for local community action to promote local production for local consumption. Copenhagen. 1999.
68. WHO. "The Impact of Food and Nutrition on Public Health". The Case for Food & Nutrition policy and Action Plan for the European Region of WHO 2000-2005, 2000a.
69. WHO. The Management of Nutrition in Major Emergencies. WHO, Geneva, 2000b.
70. WHO/UNICEF. "Global Prevalence of Vitamin A Deficiency". MDIS Working Paper 2. 1995. WHO/NUT/95.3.
71. WHO/UNICEF/ICCIDD. "Global Prevalence of Iodine Deficiency Disorders". MDIS Working Paper , 1993.
72. WHO/FAO. Preparation and Use of Food-based Dietary Guidelines. WHO/NUT/96.6. Geneva. 1996.
73. Yalvaç S, Aydın A. "İstanbul'un çeşitli ilçe ve belde belediyelerinde kullanılan şebeke, sokak çeşmesi, kuyu ve istasyon sularındaki florür düzeyleri". Türk Pediatri Arşivi. 2000:35:78-86.
74. Yeşil Y, Demirkol M. "Diş Çürüklerinden Korunmada İstanbul İlinde Çocuklara Fluorid Desteği Gereği". İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD. Beslenme ve Metabolizma Bilim Dalı Yayınları, Özfa Mat. Ltd. Şti., 2000, İstanbul.
75. Yordam N, Çalikoğlu AS, Hatun Ş, Kandemir N, Oğuz H, Teziç T, Özalp İ. "Screening for congenital hypothyroidism in Turkey". European Journal of Pediatrics. 1995:154: 8: 614-616.
76. Yücecan S, Pekcan G, Canyürekli G, Kılıçbay S, Çilingiroğlu N. "A Report on Nutritional Status and Its Health Impacts". Country Report. Turkey, 1991.
77. Zeissel SH. Is there a metabolic basis for dietary supplementation? Am. J. Clin. Nutr.72 (Suppl):507S-11S,2000.